

Fredag 29. november 1996

KRONIKK

Med rett til å refusere et manuskript

Ap 29/11-96

SVEN G. HOLTSMARK

Egil Ulateigs bok «Med rett til å drepe» mangler sans for proporsjoner og prinsipielle skillelinjer, hevder historikeren Sven G. Holtsmark ved Institutt for forsvarsstudier, som i dagens kronikk retter kraftig kritikk mot forfatteren og Tiden Norsk Forlag for manglende kompetanse. Boken burde ikke vært publisert i sin nåværende form, hevder Holtsmark.

Tiden Norsk Forlag utga nylig Egil Ulateigs «Med rett til å drepe» om motstandsbevegelsens likvidasjoner av nordmenn under krigen. Forlaget lanserte Ulateigs verk som en «modig» bok, som angivelig retter søkelyset mot «det siste hemmeligholdte kapitlet i vår krigshistorie». I virkeligheten reiser boken spørsmålet om hvor mange faktiske feil, misforståelser og åpenbart sviktende vurderinger Tiden Norsk Forlag godtar før et manuskript blir avvist eller sendt tilbake for videre bearbeidelse.

Det er i flere innlegg, senest i gårsdagens VG, allerede blitt påvist at Ulateigs «liste» over angivelige likvidasjoner inneholder grove feil. Faktisk finnes det flere feil enn de som hittil er kommet frem. Med et par mulige unntak bringer boken knapt nye opplysninger om *faktiske likvidasjoner*. Årsaken er åpenbar: I motsetning til det som forlag og konsulent hevder, har Ulateig *ikke* undersøkt hvert enkelt av sine 136 tilfeller. De fleste «likvidasjonene» figurerer kun som et navn eller en enkeltstående opplysning. Nå ville boken neppe blitt reddet av at Ulateig i større grad forsøkte å dokumentere sine påstander: Den «dokumentasjon» av enkelttilfeller som faktisk presenteres, gjør det klart at forfatteren ofte ikke er i stand til å dra nytte av opplysninger som allerede foreligger i lett tilgjengelig form. Ulateig skal imidlertid ha honnør for at han har satt emnet på dagsordenen, og det er å håpe at spørsmålet om likvidasjoner under krigen nå vil bli gjort til gjenstand for seriøs forskning.

Når det gjelder de mange feil i «listen» over likvidasjoner, kan forlaget til nød unnskyldes med at det kreves spesialkunnskaper for å kunne vurdere holdbarheten i mange av Ulateigs påstander. Derimot er det vanskelig å finne formildende omstendighet når det gjelder det store antall feil og misforståelser som *ikke* gjelder lik-

vidasjonene eller andre sider ved Hjemmefrontens virksomhet. I disse tilfellene har vi å gjøre med en oppsiktsvekkende mangel på elementær historisk innsikt og almen vurderingsevne. Tre eksempler illustrerer forholdet:

På s. 96 siterer Ulateig en angivelig «utenlandsk dokumentsamling» som slår fast at «Norge sluttet seg aldri juridisk (de jure) til de allierte, og var derfor ikke representert i den allierte overkommando». Videre leser vi at Winston Churchill «ikke betraktet» Norge som alliert, og «det gjorde heller ikke utenriksminister Ernest Bevin». Til dette har jeg følgende kommentar: Det fantes ikke noe slikt som en overordnet «alliert overkommando». Det nærmeste måtte være den *amerikansk-britiske Combined Chiefs of Staff* med sete i Washington fra desember 1941. Det fantes i en rekke tilfeller allierte overkommandoer for de enkelte frontavsnitt på ulike nivåer. Mot slutten av krigen ble Norge lagt inn under en slik kommando, nemlig general Thorns Scottish Command. *I denne var den norske overkommandoen formelt representert gjennom et liaison-element*. Ulateigs påstand om at Winston Churchill ikke betraktet Norge som alliert, må belegges – noe som ganske sikkert vil være vanskelig. Hva som var Ernest Bevins holdning, vites ikke. Dette er imidlertid av underordnet betydning, ettersom *Bevin først ble utenriksminister i juli 1945. At Anthony Eden ikke skulle betrakte Norge som alliert, er i åpenbar strid med alt tilgjengelig kildemateriale. Er det slik historie vi er ledet til å tro ikke bør fortelles*» (s. 10)?

På neste side (s. 97) skriver Ulateig: «Sovjet nektet Norge å ta del i konferansen om krigserstatning i Paris i 1946, ikke bare fordi det ikke var alliert, men fordi Molotov ikke anså Norge for krigførende. Heller ikke Sovjet anså Norge som alliert under operasjonene i Finnmark 1944–45.» Forholdet er at *det ikke fant sted noen konferanse om krigserstatning i Paris i 1946*. Derimot var Norge, selvfølgelig, representert på den store *Fredskonferansen* sammen med 20 andre allierte nasjoner. At Molotov ikke skulle anse Norge som krigførende og alliert, er tatt ut av løse luften. På standen må begrunnes.

I det minste det følgende avsnitt (s. 46) burde fått alarmklokkene til å ringe i forlaget. Ulateig skriver: «Da de allierte ble okkuperer i Tyskland (etter Den annen verdenskrig), innførte de meget strenge og klare represaliereregler. De russiske militære myndigheter i Berlin i 1945 annonserte at livet til én Røde armé-soldat var verdt femti tyske. Den franske general Philippe Leclerc i Strasbourg gav ordre til at fem tyskere skulle skytes for hver franskmann som ble drept av sivile, mens forholdstallet i Stuttgart var 1 til 25. Og amerikanerne sto ikke tilbake for sine partnere. I Harz-om-

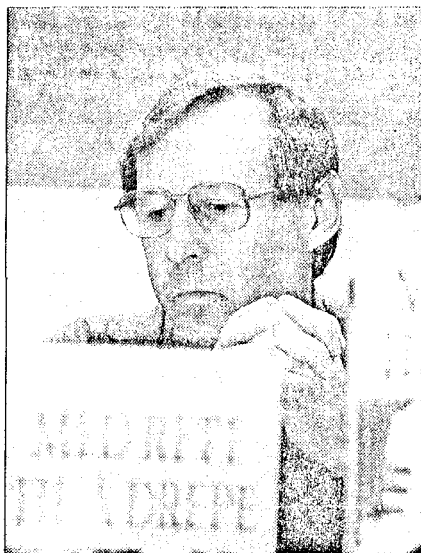
7.

At de sovjetiske styrker særlig før og umiddelbart etter den tyske kaptulasjonen til dels opptrådte særdeles brutalt, er velkjent. *Det er derimot intet hold i påstanden om at amerikanere og franskmenn drev med gisselskyting under okkupasjonen av Tyskland etter 1945.* Overgrep mot tyske krigsfanger og sivilister fant sted – noe annet ville vært overraskende. Om forfatter og forlag er i besittelse av materiale som underbygger Ulateigs påstand, ville dette skape storm ikke minst i Tyskland. *I motsatt fall bør forlaget snarest gå ut med en forholdsløs unnskyldning for at det på denne måten bidrar til å gjenopplive og utbre i nazistisk myte som første gang dukket opp og ble tilbakevist på 1950-tallet.* Utover de talløse faktiske

” Hva kommer det av at Ulateig forsvarer nær sagt alle handlinger begått av tyskerne og deres norske medløpere, mens han konsekvent mistenkeliggjør motivene for og berettigelsen av norske og allierte beslutninger? ”

feil, er Ulateigs relativisering av tyskernes bruk av tortur og gisselskyting noe av det mest opprørende ved boken. Det følgende sitat er illustrerende (s. 91–92, min kursivering): «Siden tortur ble et så sentralt emne for bedømmelsen av tyskerne i Norge, er det på sin plass å vurdere det i et bredere perspektiv. Tyskernes bruk av skjerpert avhør utartet etterhvert, men det vi med et vagt uttrykk kan kalle hard mishandling, ble likevel benyttet i relativt få tilfeller». Videre opplyses det at «så å si alle krigførende makter gjennom historien har benyttet seg av tortur», som derfor ikke ble forbudt «før i Genèvekonvensjonen av 1949». Dessuten, heter det, hadde tyskerne i Norge lært sine metoder fra «instruksjonsmaterieil fra SOEs sabotørskole i England». Ulateig siterer deretter fra en uidentifisert amerikansk rapport, som angivelig skal ha slått fast at «tredjegrads forhør» var «den vanlige avhørsmetoden blant amerikanske etterforskere (under krigen)». Når så i tillegg «norske motstandsfolk tok i bruk ulike former for tortur», forstår vi at alt oppstyret rundt tyske krigsforbrytelser under den annen verdenskrig er betydelig overdrevet. Ulateig synes å mene at det er gjort for mye ut av Hitlers ugjerninger: Det «fantet flere i hans kategori verden over» (s. 167).

Et problem her, som ellers i Ula-

FEIL OG MANGLER: Dagens kronikkforfatter stiller spørsmålet om hvor mange faktiske feil og åpenbart sviktende vurderinger et forlag godtar før et manuskript, som f.eks. Egil Ulateigs, blir avvist eller sendt tilbake for videre bearbeidelse. Foto: NTB

teigs tekst, er forfatterens fullstendige mangel på sans for proporsjoner og prinsipielle skillelinjer. Det er ikke slik at «alle krigførende makter gjennom historien» har benyttet seg av tortur i en slik form og et slikt omfang som tyskerne (og japanerne) innførte i de okkuperte land under den annen verdenskrig. At tortur ikke nevnes eksplisitt i Landkriksreglementet fra 1907, innebærer selvsagt ikke at bruk av tortur var «tillatt» mellom krigførende. Det grunnleggende prinsipp i denne og senere bestemmelser er at de krigførende og sivilbefolkningen skal «beskyttes av og stilles under folkerettens prinsipper, saaledes som de fremgaar av fastslaaede sedvaner mellom civiliserte nationer, av menneskeloven og av den offentlige samvittighets krav» (ingress til Landkriksreglementet). Landkriksreglementet, og senere overenskomster, forbød kategorisk «at dræpe eller saare en fiende, som har overgitt sig paa naade og unaade», samt «at anvende vaaben, projektiler eller stoffe, som er egnet til at volde unødige onder» (Avdeling II, Kapitel I, Artikkel 23). Om forholdet til sivilbefolkningen i okkupert område heter det bl.a. at «individernes liv» skal respekteres (Avdeling III, Artikel 46). Man trenger ikke ha kjennskap til Landkriksreglementet for å ane uro over Ulateigs formuleringer. Om bruken av «skjerpert forhør» etterhvert «utartet», vil det si det samme som at bruken av tortur, så lenge den ikke «utartet», kunne aksepteres. Årsaken er åpenbart at «tyskernes skjerperte avhør var en effektiv metode» for å avsløre motstandsfolks «løgn» (s. 105). At de avhørte i slike situasjoner ofte ga sprikende opplysninger, må av «erfarne

etterforskere» bli sett på som «helt naturlig» (s.105). Videre er det uklart hva som menes med uttrykket «relativt få tilfeller»: Hvilken skala er det Ulateig her anvender? Det er åpenbart ikke den samme målestokk som forleder ham til gjentatte ganger å påstå at motstandsbevegelsen brukte tortur i stort omfang. Hva kommer det av at Ulateig forsvarer nær sagt alle handlinger begått av tyskerne og deres norske medløpere, mens han konsekvent mistenkeliggjør motivene for og berettigelsen av norske og allierte beslutninger?

Til sist noen ord om Ulateigs kildebruk. Åpenbart for å gardere seg mot kritikk han visste ville komme, konstruerer han et behov for å «gradere» sitt materiale. «Jeg skulle ønske at jeg kunne ha tilkjennegitt mer åpent hvor jeg har mine informasjoner fra», heter det (s. 13). I den grad Ulateig har opplysninger fra en opphavsmann som ønsket å være anonym, er en slik holdning akseptabel. Utover forfatterens egenproduserte misforståelser inneholder boken imidlertid bare i begrenset grad opplysninger som ikke tidligere har stått på trykk, ettersom også *Folk og Land* og NS-avisen *Fritt Folk* må regnes som trykksaker. Det er derfor vanskelig å forstå hvilke kilder som skulle beskyttes. Forholdet er vel heller at en lang rekke av Ulateigs påstander ikke kan dokumenteres, simpelthen fordi de er feilaktige. De «kildene» det henvises til bakerst i boken er i virkeligheten en kort bibliografi, mens f.eks. Ulateigs angivelige studier i SOE-materialet i britiske Public Record Office hverken lar seg etterprøve eller påvise. Med kjennskap til Ulateigs tiltro til tyske forhørsmetoder, er det mindre forbausende at hele avsnitt i boken er tatt rett ut av tyske forhørsprotokoller. I en rekke tilfeller har ikke Ulateig engang tatt seg bryet med å oppklare de åpenbare selvmotsigelsene i forklaringene som de tyske torturistene presset frem.

Enkelte anmeldere har forsøkt å gjøre spørsmålet om denne boken burde vært publisert til et spørsmål om yringsfrihet. Saken dreier seg i virkeligheten om et forlags plikt overfor sine lesere til å sikre den innholdsmessige kvalitet på sine utgivelser. Man kan til nød forstå at Tiden Norsk Forlag åpenbart ikke fant det nødvendig å be en kvalifisert person gjennomgå Ulateigs amatørmessige drøfting av folkerettslige spørsmål, og at man for boken som helhet hadde tiltro til vurderingene til den eksterne fagkonsulent. Derimot kan jeg hverken forstå eller godta at Tiden Norsk Forlag ikke selv var i stand til å oppfatte faresignalene, de mest graverende feil og mangler ved Ulateigs tekst. Det må kunne forventes en større grad av egenkompetanse hos et forlag som ønsker å være noe mer enn et passivt bindeledd mellom forfatter og trykkeri.